

**Registrering och dokumentation av samiske kulturminnen inom delar
av Jillen Njaarke reinbeitedistrikt,**

Hattfjelldal och Hemnes kommuner 2023 och 2025

Av Erik Norberg 2025

Foto framsida: Gaelmie - grav påträffad i närheten av Gamhtsjaevrie 2023 (foto Ole Henrik Kappfjell).

Innehåll

Sammanfattning av projektet	3
Tekniska och administrativa uppgifter.....	4
Finansiering.....	4
Geografisk avgränsning.....	5
Metod.....	6
Bakgrund.....	6
Bygdebøker och andra skriftliga uppgifter	6
Avslutande reflexioner och kommentarer	12
Referenser:	14
Bilaga.	15
Beskrivningar av kulturminnen	15
Kulturminnesregistreringar 2023.....	15
Kulturminnesregistreringar 2025.....	19
Uppgifter framkomna om graven vid Gamhtsjaevrie.....	23

Sammanfattning av projektet

Under åren 2021 – 2025 bedrevs i perioder två inventeringsprojekt efter samiska kulturminnen i delar av Jillen Njaarke reinbeitedistrikt. Projektet leddes av Sijti Jarne, Samisk språk- og utviklingssenter tillsammans med Jillen Njarke reinbeitedistrikt i samarbete med Saemien Sijte, Sørsamiskt museum og kultursenter. Projektets resultat efter första inventeringsperioden presenterades under Hattfjelldalkonferensen 22 – 23 mars 2023. Första delen av inventeringsprojektet resulterade i att fem nya kulturminnen registrerades och fem äldre genomförda registreringar fick ny beskrivning samt gps-koordinater. Den första inventeringsperioden leddes och avrapporterades av Mariana Olofsson (se Olofsson 2023 samt 2023:57). Den andra projektperioden har avrapporterats av undertecknad.

En första dokumentationsinsats av samiska kulturminnen gjordes i Jillen Njarke och aktuellt område under 1980-talet. Efter den hade området totalt 67 kända och dokumenterade kulturminnen knutna till samisk verksamhet. Inventeringarna på 1980-talet genomfördes och dokumenterades av Arne Appfjell, Ole Henrik Kappfjell från renbetesdistriktet och socialantropologen Leif Pareli. Dessvärre är en mindre del av de tidigare kända samiska kulturminnena hittills införda i Riksantikvarns databas (Olofsson 2023:57). Vilket innebär ökad risk för att de kan förstöras eller att de underkommuniceras i samband med försök till intrång i området. Det kan gälla allt från vägar och fritidshusbebyggelse till större exploateringar i området som vind- eller vattenkraftsetableringar.

I samband med att planer för en reglering av sjön Aahkanjaevrie - Kjerringvattnet tog form genomfördes 2020 en endagsinventering (Norberg 2020). I samband med den framkom en samisk boplatz vid trädgränsen strax norr om Aahkanjohke – Stikkelvikelva. Ytterligare en boplatz i liknande läge framkom i samband med inventeringarna 2022 strax norr om den som påträffades 2020 i riktning mot Rapbekken.

Under inventeringarna 2023 framkom den troliga gravplatsen där en samisk gaelmie - grav legat. Gravplatsen plundrades osakkunnigt på sitt innehåll i början på 1950-talet. Skelettdelarna sändes till Anatomisk Institutt i Oslo där de undersöktes. Skelettet, som torde ingå i ”De Schreinerske Samlinger”, är idag på okänd plats och har inte återfunnits trots påstötningar från Jillen Njarke reinbeitedistrikt och Sijti Jarne.

I anslutning till området graven framkom dessutom ytterliga åtta nya tidigare oända kulturminnen. Främst i form av aernieh – härdar (fem), tre gåetiesijjeh – kåtaplatser, en boerne – förvaringsanläggning samt en lovvebahke – mjölkningsplats. Totalt framkom tolv nya samiska kulturminnen i samband med inventeringsinsatserna 2023- och 2025 (se tabell nedan). Därutöver registrerade ytterligare några lämningar utanför inventeringsområdet som också medtagits i rapporten (se bilagan).

I samband med inventeringarna 2025 framkom en samisk boplatz i form av en gåetiesijjeh vid Bjørkåsen. Området är omnämnt i skriftliga källor och känt som ett en gång centralt samiskt boplatzområde (Jacobsen & Elsvatn 2009). Från Bjørkåsen går två flytt- och tidigare viktiga kommunikationsleder ner mot Almdalen, samt ner till Herregenmehkie – Herringbotnet. Båda lederna möts i Almdalen för en vidare möjlig rörelse ut mot kusten eller till Mosjøen.

Lämning	Antal	Reg i Askeladden	Reg år	Kommentar
Gåetiesijjeh	3	Nej	2023 -2 st 2025 -1 st	
Aernieh	5	Nej	2023	
Boernh	1	Nej	2023	
Lovvebahkeh	1	Nej	2023	
Gaelmieh	1	Nej	2023	Gravplats där den döde bortförts
Husgrund	1	Nej	2023	
Summa:	12			

Tabell 1. Tabell över antal registrerade kulturminnen under projektperioden 2023–2025.

Tekniska och administrativa uppgifter

Inventeringarna genomfördes under 7–11:e augusti 2023 och under 27-29:e september 2023 samt 8–13:e juni 2025. Rapportarbete har utförts i perioder under höst- och vinter 2025. Totalt ca 150 arbetstimmar, motsvarande ett månadsverk. Deltagare vid inventeringarna 2023 var Ole Henrik Kappfjell, Lasse Kuhmunen och Erik Norberg. Under 2025 deltog Ole Henrik, Lasse samt Erik Norberg.

Finansiering

Projektet har finansierats genom medel från i huvudsak Sametinget, saksnummer: 14079. Vidare har Sijti Jarngje bidragit med medel i form av egeninsats, liksom Saemien Sijte och Jillen Njaarke reinbeitedistrikt.

Geografisk avgränsning

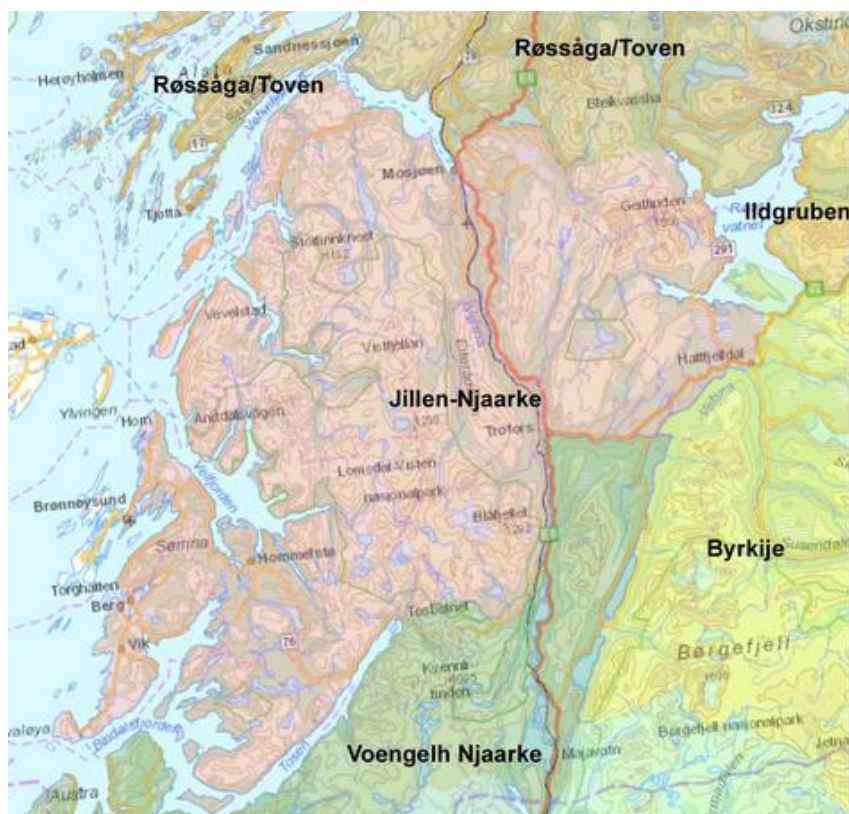

Fig. 1. Det geografiska avgränsningarna för de båda projektens inventeringsområde utgjordes av östra sidan av Jillen Njaarke reinbeitedistrikt. Den västliga gränsen har varit E6 genom distriktsområdet. Södra områdets avgränsning utgörs av RV 73, vägen österut från Trofors mot Hattfjelldal. Södra- och västra sidan av Reevhtse – Røssvatnet. Den nordliga gränsen har utgjorts av södra sidan av Tustervatnet fram till gårdarna vid Tverrbergsveiens slut (Finnskallen). Därifrån västerut mot Almdalen och upp efter Herringelva Framt till Fustvatnet. Karta ovan från Gaavnoes – sørsamiskst digitalt.

Under inventeringarna 2023 och 2025 inventerades de norra delarna av inventeringsområdet. Exempelvis områdena kring Herringbotn, Tverrberget, Bjørkåsen, Gamhtsjævie – Hanskvatnet, Kottjønn, Skaaloejævie – Skardsvatnet och Fiskelausvatnet (se fig. 2).

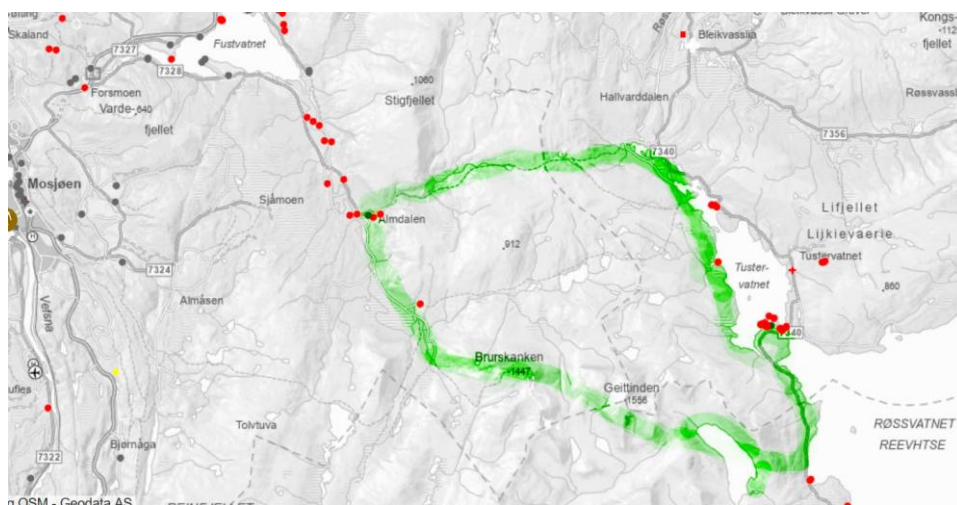

Fig. 2. Karta där den gröna markeringen utgör yttre gräns för inventeringsområdet 2023 och 2025. Kartutdrag från Riksantikvarns databas Askeladen. De röda punkterna utgörs av kulturminnen som är inregistrerade fram till idag i databasen.

Metod

I syfte att fånga upp lite om vad som skrivits om samer i inventeringsområdet gick vi igenom boken "Gardshistorie for Hattfjelldal, Vefsn bygdebok saerbind VI b".

Sedan tidigare hade upplysningar från Samisk kulturminnedatabase hämtats in. Inför inventeringarna hölls två möten vid Sijti Jarng, med lokala traditionsbärare, för att ta del av deras åsikter, lokalkännedom och önskemål med projektet. Kontinuerlig kontakt har hållits under projektperioden med Ole-Henrik Kappfjell och Torstein Appfjell som utsetts till kontaktpersoner och representanter för Jillen Njaarke.

I samband med inventeringarna i fält har förutom jordsond även metallsökare används för att kunna säga om det finns metallföremål i anslutning till påträffade kulturminnen. Deltagarna 2022- och 2023 genomgick även internet-kurs med upplärning i metallsökning (se Olofsson 2023:6).

Fig. 3. Två ringspännen av östlig typ från 1000 – talet vittnar tillsammans med andra fynd om en lång historia i området. Det vänstra större ringspännet, utan nål, är påträffat i Jillicoekte – Vesterbukta och det högra i Almdalen. Båda spännen är idag utställda på Saemien Sijte. Foto Erik Norberg.

Bakgrund

Dokumentation av samisk närvaro i markerna är en viktig del av samisk identitet. I de här områdena är den samiska historien äldst, men ändå framgår den vagt. Idag ökar trycket och intressena utifrån för att få tillgång till samiska områden för andra ändamål än tidigare. Att kulturminnen är kända och registrerade på förhand innan olika projekt påbörjas ökar möjligheten att styra undan verksamhet från dem. Inventeringar efter kulturminnen ger också uppslag till ny kunskap och tänkbara forskningsprojekt. Inventeringar skapar också en mötesarena mellan generationer. Det behövs traditionell kunskap om bruket av markerna från den äldre generationen för att förstå markerna och det behövs yngre människor som intresserar sig för den kunskapen och kan ta vid och föra den vidare.

Bygdebøker och andra skriftliga uppgifter

Inför inventeringarna 2025 läste vi i Gardshistorie for Hattfjelldal, Vefsn Bygdebok saerbind VI b (Jacobsen & Elsvatn 2009). Bygdeboken är ett föredöme på så sätt att man har försökt integrerat den samiska historien med koloniseringen av området.

Före 1700-talet saknar området agrar gårdsbebyggelse. I Vefsn bygdebok VI c (Jacobsen & Elsvatn 2009:18) framgår att det första nybygget verkar sammanfalla med att Tustervatnet också

omnämns i skriftliga källor för första gången vilket sker 1701. De första nybyggarna har det svårt att klara sig i området. Den första tiden med agrar bebyggelse sker under stor möda och många gårdar överges eller byter ägare inom en eller två generationer.

Under 1800-talet stabiliseras bosättningen. Från den tiden kan man också se att bönderna har förutom den vanliga boskapsuppsättningen som häst, kor, får och getter också har en del renar som sköts av samerna i området, s. k. skötselrenar (Jacobsen & Elsvatn 2009:28–29). Uppgiften tyder på en hög grad av interaktion mellan gårdsbrukare och samer samt kanske på att gårdsbruket anpassat sig till området för sin överlevnad.

Tustervatnet - Tverberget

De första nybyggarna, två gårdar, bodde ensamma i området i ca 30 år innan fler nybyggen följde på i den här delen av Vefsn. Närmsta grannar (förutom samerna i området) var gården på andra sidan fjället i sydväst, i Herringbotn, som låg ca 15 km bort (Jacobsen & Elsvatn 2009:31).

Den samiska närvaron kring Tustervatnet är omfattande. Långt in på 1900-talet kunde man se spår efter både byggnader och mjölkningsplatser vid Tverberget. Tustervatsfjell blev ofta uppgett som en gemensam adress för samerna i området när de omtalades i kyrkliga- och offentliga sammanhang (Jacobsen & Elsvatn 2009:87).

Storneset - Kjerringneset

Den första bebyggelsen vid Storneset upptogs någon gång under 1700-talet, men inte förrän 1837 finns uppgifter om gårdens utsträckning (Jacobsen & Elsvatn 2009:92). Platsen anses ha legat centralt i området för all slags färdsl i olika riktningar kring Tustervatnet och Røssvatnet. Här möttes även vägar längre ifrån som t. ex. från Sverige och söderut mot Hattfjelldal och var en bra plats för resande att stanna till på. Innan gården flyttas 1851, till Kjerringneset, finns uppgifter om att vintertid kunde upp till 30 hästkörare med last stanna till vid gården. Jacobsen & Elsvatn (2009:97) menar att platsen säkert kan ha varit central för rörelse genom landskapet här i alla tider och det kan nog stämma.

Just kring Storneset har det påträffats en del stenåldersmaterial samt spår efter ett 40 – tal samiska bostäder i form av aernieh - stenlagda härdar. Vid en av dessa härdar påträffades resterna efter en så kallad måaroekrogke – bengrop. Gropen, som var omgärdad av sten och först troddes vara en aernie – härd, visade sig innehålla obrända ben från ren. I samband med ett projekt som Saemien Sijte hade i området den gången daterades bende-positionen med två ¹⁴C-dateringar. Vilket resulterade i dateringar till 377 ± 30 BP (Ua-44417) samt 329 ± 30 BP (Ua-44418). Båda proverna är tagna ur samma bende-position. Kalibrerade ger första provet en datering med två sigman till mellan 1446–1525 (Stuiver & Reimer 1993). Det andra provet får en datering med två sigman till tidsintervallet 1476–1643 med 100% (Norberg 2014:100). Båda dateringarna visar på samiskt bruk av området här under 1500 – talet. Det vill säga platsen är i samiskt bruk en god tid innan den agrara bebyggelsen dyker upp i på samma plats.

Arkeologen Harald Egenes Lund registrerade 1957 en hel del mjölkningsplatser och samiska förrådsbodar vid Storneset. Mjölkningsplatserna låg nära det senare kända gårdarna. Han registrerade även en del gropanläggningar och stenringar av okänt slag. Gravar tycks ha varit av stort intresse för Lund, men hans egna undersökningar på platsen av gjorda registreringar av gravar tydde snarare på att det rörde sig om rotvältor. Några fynd eller spår efter mänskliga konstruktioner i eller av dem kunde inte beläggas (Jacobsen & Elsvatn 2009:112). Projektet har inte haft tillgång till Lunds dokumentation.

Åkervika

Åkervika var tänkt att insynas som nybygge på 1730 – talet, men någon säkert fastboende var inte på plats förrän 1798 (Jacobsen & Elsvatn 2009:157). Ägaren till nybygget begick en kriminell gärning mot samnen Nils Åneson så illa att han dog. Nils skulle besöka den nyupptagna gården för att ställa i ordning och laga nät till de som bodde där. Det fanns dock en underliggande konflikt mellan ägaren och Nils. Nils Åneson hade samlat en hel del näver som han paketerat och lämnat i skogen. Det nävret hade blivit stulet och Nils misstänkte att det var mannen på nybygget som stulit hans näver. Det är oklart var samnen Nils Åneson uppehöll sig i för områden mest, men på nybygget i Åkervika blev han dräpt (Jacobsen & Elsvatn 2009:157).

Då Granneset, ca 1 km nordost om Åkervika, upptogs påträffades en samisk boplatz i samband med att marken röjdes. Ola Aakervik fann en gåetiesijje – kåtatomt med omgivande jordvall och eldstad inuti i samband med att marken plöjdes. Hans far uppgav att han funnit flera boernh – samiska förvaringsanläggningar i närheten av ladugården. I backen ovanför husen fanns en del högar i terrängen som man antog var samiska gravar. Under 1800 – talet finns flera samer med uppgiven adress till Ørfjellet (Jacobsen & Elsvatn 2009:157). Fjellets samiska namn är Njeeruvetjahke. Mellan Njeeruvetjahke och Åkervika syns på kartan Reingardshaugen som ytterligare ett spår från den samiska närvaron i det här området.

Lamoen och Moen gård

Från Lamoen och Moen gård som registreras som nybyggen så sent som på 1870-talet. Finns uppgifter om att samerna kunde ta in där på Moen gård i längre eller kortare perioder. Förhållandet mellan samer och gårdsfolk beskrivs som gott och med få konflikter. Från 1930-talet är det känt att samer ur Vesterfjellfamiljen tog in där. Senare bodde även samer ur Appfjell- och Renbergfamiljerna där. En del av gårdsfolket bistod ofta samerna när de hade skiljning och kalvmärkning i området, men även vid renslakt på hösten (Jacobsen & Elsvatn 2009:191).

Jillielokte – Vesterbukta är känt för många samiska boplatser längs stränderna och spännande fynd fick sin första gårdsbosättning 1832. Av de samer som bodde här då och tidigare finns få skriftliga uppgifter. En av dem som bodde under sin senare del av livet i Tvildalen på södra sidan om Vesterbukta kom i alla fall med vid folkräkningen 1801. I folkräkningens uppgifter heter han Joel Olsen. 1801 var han 45 år, hade en fru, tre små barn och två vuxna barn. De muntliga uppgifterna som finns om honom säger att han i slutet av sitt liv blev mer eller mindre bofast. Hans kåta låg invid en gaaltje - kalkkälla och resterna av boplatzen med dess byggnader bland annat ett djurstall var synligt en bit in på 1960-talet (Jacobsen & Elsvatn 2009:209).

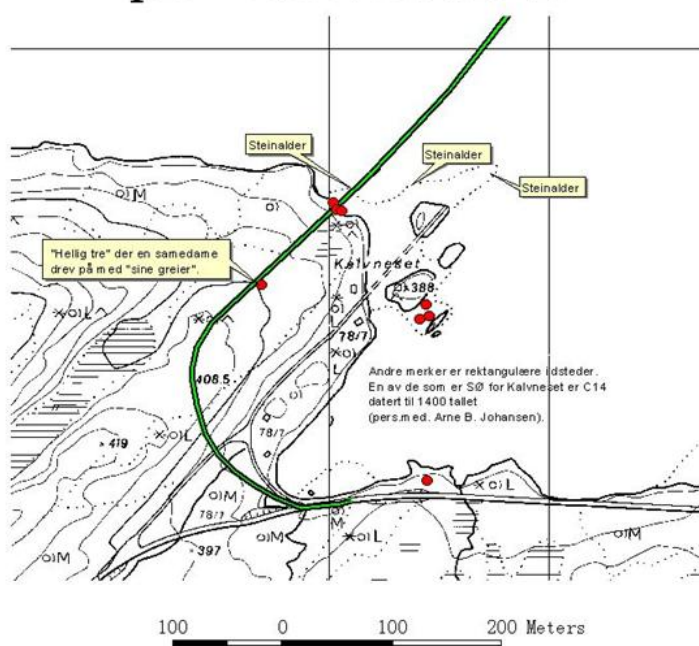
Fig. 4. Foto av Siri Ane Kristensdatter Appfjell när hon mjölkar en ren. (Okänd fotograf).

En annan person i de här delarna av Røssvatnet som är omnämnd i skrift är Siri Ane Kristensdatter Appfjell född 1844, död 1932 (se fig. 4). Hon blev närmast legendarisk redan under sin livstid. Siri Ane blev änka två gånger men klarade trots det av att livnära sig och barnen inom renskötseln. Siri Ane sägs ha haft särskilt goda relationer till de på gårdarna kring Skjåvika, men även annars med folk i södra och sydvästra delarna av Røssvatnet (Jacobsen & Elsvatn 2009:247).

Av skriftligt material om samerna är här som annars mest ortnamn bevarade som berättar om den samiska närvaron trots att den en gång funnits runt hela Røssvatnet. En speciell sten på norra sidan av Jillieloekte kallas för Finnbrura (se karta fig. 6). Stenen är idag under stora delar av året under vatten på grund av sjöregleringen. Vid en antikvarisk kontroll 2003 framkom att en hel del kluvna ben fanns instuckna mellan stenblocken. Vid besök bara sju år senare kunde det konstateras att benen då var borta från platsen. Troligen försvann benen till slut på grund av att vatten och vågor spolat över stenen i många år.

På södra sidan av Jillieloekte påträffade Andreas Stångberg flera rektangulära aernieh – eldstäder i samband med inventeringar (se fig. 5–6). Varav en ska ha blivit daterad till 1400-tal av Vitenskapsmuseet, enligt en muntlig uppgift han fick av Arne B. Johanssen. Enligt lokal muntlig tradition hade tidigare åtta eldstäder varit synliga på platsen, men vid inventeringstillfället kunde Stångberg endast lokalisera två av dem. Han fick även information om att det alldeles på höger sida om där den nya vägen skulle gå ut på Kalvnäset fanns ett ”heligt träd” där en samisk kvinna utförde sina ritualer (se karta fig. 5).

Samiske lokaliteter på Kalvneset.

Kartet er foreløpig, og laget "på frihånd".
Bedre kart kommer sammen
med rapport / brev senere.

Fig. 5. Karta över olika platser som lokaliserades på södra sidan av brofästet inför byggandet av den nya vägen över Jillieloehte. Inventeringarna utfördes av Sametinget genom Andreas Stångberg.

Den lokala historien om Finnbrura berättar att här väntade en samisk brud på sin tilltänka man, men innan han kom hann hon frysa ihjäl (Jacobsen & Elsvatn 2009:214). Hur samerna betraktat platsen vid olika tidpunkter är svårt att bedöma. Stenen är speciell och kan vara en sjieliesijje – offerplats eller en måaroevåarhkoe – bengömma, eller kanske båda delarna beroende på tidshorisont.

I samband med projektet I det samiska rummet i början av 2010 – talet påträffade Roy Kappfjell fler samiska kulturminnen i området. Strax väster om vägen påträffades en boplats och vad som antas vara en offerplats, båda dessa ligger också under nuvarande dämningsszon.

Samiske lokaliteter på Neset / Vesterbukta

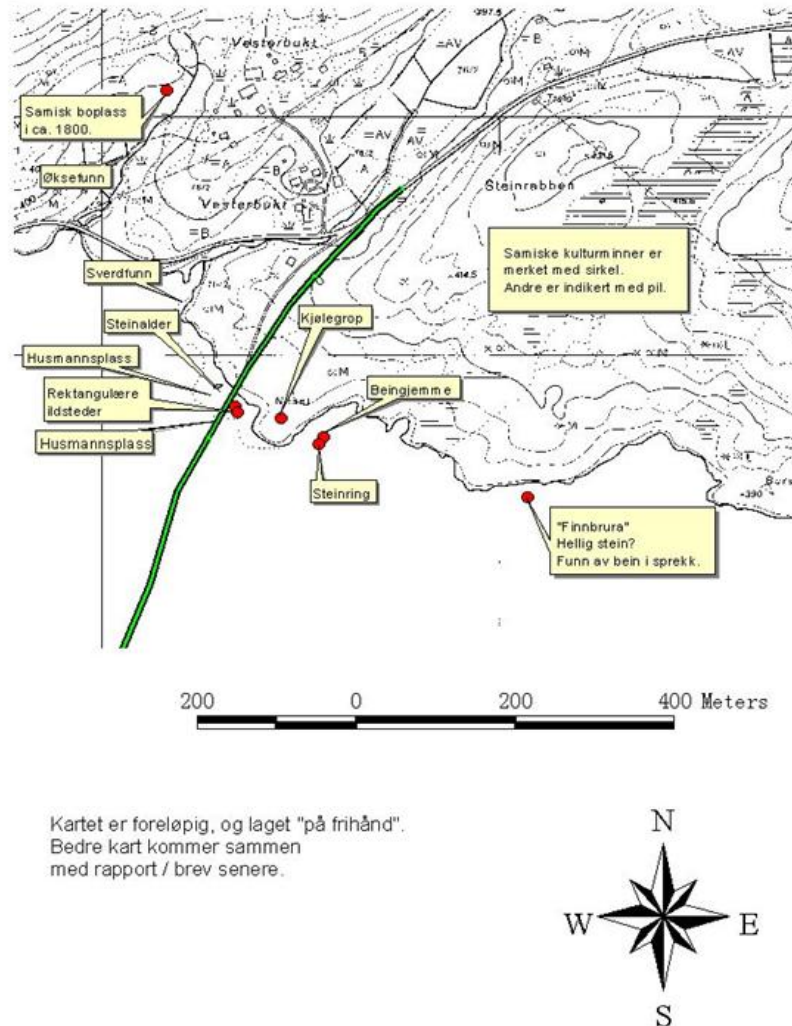

Fig. 6. Karta över olika platser som lokaliserades på norra sidan av brofästet inför byggandet av den nya vägen över Jillieloeke. Inventeringarna utfördes av Sametinget genom Andreas Stångberg.

I samband med projektet "I det samiska rummet" ¹⁴C-daterades en bit rödgodskeramik som påträffades på offerplatsen och senare även ett kluvet renben från bengömman på östra sidan av vägen. Keramiken från Vesterbukta fick en datering till 582[±]20 BP (Ua-47856). Vilket i kalenderår motsvarar en datering kring slutet av medeltid 1300-talet (Norberg 2014:98–99). Renbenet från östra sidan av vägen fick en datering till 305 ± 15 (Tra-10314). Vilket kalibrerat ger en hög sannolikhet för att bengömman vid strandkanten anlades under 1500 – talet (se fig. 5 och markerad "beingjemme" på kartan).

Båda dateringarna berättar om samisk verksamhet på platsen innan den agrara bosättningen inföll i området. Offerplatsen undersöktes senare av Vitenskapsmuseets arkeologer. Efter undersökningarna avskrevs platsen som offerplats (Lorentzen & Berglund 2015:21). De fynd av horn och datering av rödgodskeramik till medeltid som lyfts fram och publicerats diskuterades

inte i rapporten. Tvärtom står det i sammanfattningen att det inte påträffades några föremål på platsen som kan föras till samisk kultur (Lorentzen & Berglund 2015:4). Även äldre fynd som ett östligt ringspänne (se fig. 3.) och fynd från stenålder har påträffats på olika platser längs vikens stränder.

Vid Laegran inte lång från där gården Stormoen ligger idag finns spår efter samisk bosättning avsatta i mark- och historiska källor. 1836 skedde en tragisk händelse här då två samiska barn blev innebrända i en kåta. Händelsen inträffade i maj och barnen blev begravda i juni. Ytterligare uppgifter från platsen 1865 berättar att en same vid namn Jon Larssen höll till här, men hans adress är satt till Ørfjeld. Hans familj bestod av frun Margrete Jonsdotter, hennes mor Gunhild Jonsdotter och deras döttrar Ane Gurine och Beret Kjerstine. Vid tidpunkten ska de ha innehaft 100 renar samt att de odlade potatis i närheten till boplatsten. Under början av 1900 – talet hade Thomas Renberg och hans fru Elsa Laula Renberg sommarbete på norra sidan av Vesterbukta. På 1930 – talet hade familjen Vesterfjell bete i samma område (Jacobsen & Elsvatn 2009:214).

Hattfjelldal kyrka

Den första officiella byggnaden i dagens Hattfjelldal kommun, kyrkan, byggdes 1728. Den tillkom som ett resultat av missionskollegiet i Trondheims insatser för att öka det kristna inflytande över samerna i området. Missionen leddes och organiserades av prästen Thomas von Westen (1682–1727) och är väl känd bland annat för att så många uppgifter om sydsamisk världsåskådning kom fram och dokumenterades genom hans och andra prästers ihärdiga missionsinsatser (se exempelvis Bäckman 1975).

Kyrkans verksamhet stod i frontlinjen när de samiska områdena införlivades med nationalstaterna Danmark/Norge och Sverige. Liknande insatser skedde i exempelvis Vilmasund, 1723, genom uppförandet av ett kapell för samerna där. Platsen låg på norsk sida av gränsen fram till den nya gränsdragningen 1751.

Den svenska statsmaktens representation i södra Saepmi infördes via kyrkan i början av 1600 – talet. 1607 byggdes kyrkan i Lycksele efter ett visst samråd med samerna kring var den var lämplig att uppföra utifrån deras närvaro i området. 1648 uppfördes Åsele kyrka efter krav från samerna i dessa områden om att slippa ta sig ända till Lycksele för att uppfylla kyrkoplikt. När dessa kyrkor uppfördes bestod befolkningen i området uteslutande av samer. Den enda icke-samiska familjen var till en början prästens. Kyrkornas intåg på 1600 – talet efterträdde tillsammans med statliga fogdar de så kallade birkararnas handelsverksamhet med samerna.

Gustav Vasa, kung 1523 – 1560, hade redan i början av sin regeringstid motarbetat Birkararnas handel med samerna och närvaro i den s.k. Lappmarken. I början av 1600 – talet tar staten på svensk sida helt kontroll över handeln genom egna fogdar. Beskattningen och kontrollen av samerna ökar och birkarlaväsendet avskaffas.

Senare uppförda kyrkorna södra Saepmi som exempelvis den i Dorotea, uppförd 1799, Vilhelmina, 1840, och Stensele (Storuman), 1824, uppfördes när nybyggarkolonisationen pågått i områdena sedan 1750-talet. Kyrkorna i den andra vågen byggdes främst för och på initiativ av en i närheten bofast församling.

Avslutande reflexioner och kommentarer

Fram till slutet av 1600 – talet är området ett oinskränkt samisk bosättnings- och resursområde. I början av 1700-talet sker en agrar inflyttning kopplat till sjöarna inom inventeringsområdet, Tustervatnet och Røssvatnet. Det är tydliga utmärker för det norska agrara samhället och många

av de tidigaste nybyggarna ger upp sin bosättning inom en eller ett par generationer. Inga av nybyggena som upptas i undersökningsområdet på 1700-talet har hittills några uppgifter om att gårdarna även har renar, men så sker en förändring. Under 1800 – talet ändras det och vid taxeringen 1865 har i princip alla gårdar i undersökningsområdet minst ett tio-tal så kallade skötselrenar. Troligen var de ett viktigt komplement under nödåren som inträffade på 1860-talet. I början av 1900 – talet försvinner uppgifter om skötselrenar.

En hel del av nybyggena runt Tustervatnet och Røssvatnet följer troligen samma tradition som i andra områden som koloniserats vid den här tiden. De områden som blir gårdens tidiga inägomark utgörs troligen av tidigare samiska boplatser, renvallar och mjölkningsplatser. En viktig fortsatt dokumentation är därför att undersöka paleobotaniskt när de här platserna öppnas upp första gången. Vilket skulle hjälpa till att besvara frågan kring renskötselns uppkomst i de här områdena. Det var nämligen mycket svårt att börja med jordbruk här om platserna inte hade föregåtts av en samisk renskötsel som gödslat upp marken och tagit fram en mer örtrik- och näringsrik vegetation. Samtidigt är det också naturligtvis viktigt att besöka och samtala med gårdsbrukarna i området för att dokumentera vad de hört och påträffat på sina ägor och i sina närområden som kan knytas till samisk närvaro.

Inventeringarna under perioden 2023 och 2025 har än en gång visat att det är möjligt att fysiskt lokalisera tidigare samisk bosättning utifrån skriftliga uppgifter. Flest registreringar under projektperioden har gjorts av aernieh – härdar och gåetiesijjeh. Vilket ofta är de vanligaste lämningarna som påträffas. Av stort värde är lokaliseringen av graven, som i början på 1950-talet blev berövad på sitt innehåll, återfunnits. I och med det möjliggörs också en eventuell återbegravning om skelettmaterialet, som senast fanns på Anatomiskt Institut i Oslo, återfinns.

Något som poängterades och uppmärksammades redan under den 1:a inventeringsperioden är att så pass få lämningar kommit in i Riskantivkarns databas Askeladden (se Olofsson 2023). Det är viktigt att resultaten från den här typen av insatser (vid behov först kontrolleras av Sametinget och) kommer in i Askeladden. Dels för att öka skyddet för varje enskild kulturlämning och dels för att underlätta vid insatser för revideringsinventeringar i området.

Referenser:

Bäckman, L. 1975. *Sájva*. Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen i heliga fjäll bland samerna. Stockholm.

Ingebrigtsen, Johan, Mathias. (1923) 1961. Storjorden – Hattfjelldalens bebyggelse m.m. Mosjøen.

Jacobsen, Kjell & Elsvatn, Leif 2009. Gardshistorie for Hattfjelldal. G. nr 68–79, 83–87. Mosjøen 2009.

Lorentzen Astrid. B & Berglund Birgitta. 2015. Samisk offerplass og beingjemme, Røssvatnet, Hattfjelldal kommune, Nordland fylke. NTNU Vitenskapsmuseet arkeologisk rapport 2015–3.

Manker, Ernst. 1957. Lapparnas heliga ställen: kultplatser och offerkult i belysning av Nordiska museets och landsantikvariernas fätundersökningar Volume 13 of *Acta Lapponica*, Stockholm Nordiska museet.

Norberg, Erik. ETT SOMMARVISTE VID NJEVLIEHJOHKE – NEVELVA, I BYRKIJE – BØRGEFJELL. Red: Norberg, E & Winka, U. *Sydsamer – landskap och historia*. Ett dokumentationsprojekt på sydsamiskt område under åren 2012 – 2014. Östersund 2014.

Norberg, Erik. Registreringar vid Aahkansjurhtjie och Aahkanjaevrie 2020-08-26.

Stuiver, M., and Reimer, P.J., 1993, Radiocarbon, 35, 215–230.

Bilaga.

Beskrivningar av kulturminnen

Kulturminnesregistreringar 2023

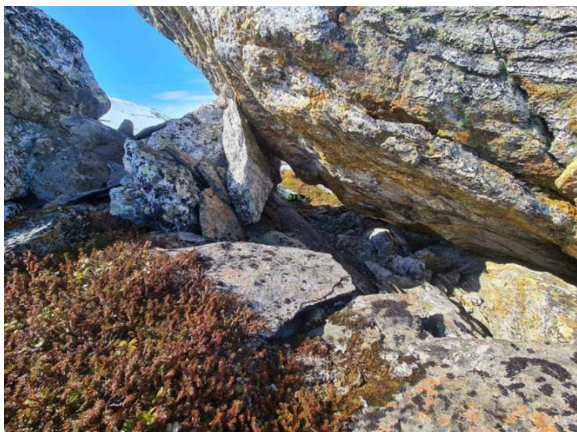
Registreringarna gjorda av Ole-Henrik Kappfjell och Lasse Kuhmunen

Fig. 7. Till vänster gaelmiesijjie – gravplats. Fig. 8. Till höger. Foto av område där den begravde legat. Foto Ole Henrik Kappfjell 2023.

Fig. 9. Till vänster, foto av gaelmiesijjie, ena öppningen i de kluvna blocken. Fig. 10. Till höger, platsen där den avlidne legat, i bakgrunden syns några av de hällar som man flyttat på för att kunna hämta ut kvarlevorna av den döde på 1950-talet. Foto Ole Henrik Kappfjell 2023.

Figur 11. Foto som visar gravplatsen från utsidan med de bortplockade hällarna synliga. Foto Ole Henrik Kappfjell 2023.

Gaelmie – Grav

(Nr 0001)

Gaelmie, belägenhet ca 1,5 km väster om Gamhtsjaevrie (se fig. 7 – 11 ovan). Graven ligger på en ås som går i öst-västlig riktning. Under stora stenblock som är 2–3 meter höga finns det en öppning som är ca. 3 meter lång och 1,2–1,4 m bred. Inne i öppningen finns en torr och fin plats. Graven ligger, liksom åsen, i öst-västlig riktning. På platsen finns det ett litet ben kvar. Det kan vara från en hand – ett fingerben. En osteolog i Trondheim såg ett foto av benet 31: a maj 2023 och bedömdes utifrån fotot att benet kunde vara från ett fingerben. Det mesta av kvarlevorna på platsen blev hämtade på 1950-talet och sändes därefter vidare till Anatomiskt Institut i Oslo, där de som tidigare nämnts ej återfunnits vid senare förfrågningar. De flata stenhällarna som använts för att täcka igen graven förefaller inte ha lagts tillbaka eftersom de idag ligger bredvid, på sidan.

Terräng: Kalfjäll med några mindre björkar. En liten bäck rinner ca 20 meter väster om graven.

Gps koord: N 65.486983/Ö 01.3446792

UTM: 33W 442607.234 / 7299488.507

M.ö.h. 632

Buhtjemenjuana / Lovvebahke – mjölkkningsnäs

(Nr. 0002)

400 meter väster om Gamhtsjaevrie på ett näs i bäcken som kommer från Bijjie Gamhtsjaevrie.

Gps koord: N 65.48.7591 Ö 13.45.7197

UTM 33W: 443402.232/7299585.772

Aernie- härd

(Nr. 0005)

Härd ca. 110–120 meter norr om Kottjönna på en hög ås som går i nord-sydlig riktning. Belägen ca 530 meter från en stuga. Härden är 1,3x0,8 cm, med två synliga stenar i NV änden. Härden är stenfylld, ingen sot eller kol, lite rödbränd jord framkom vid sondning. Härden ligger i NNV-SSO riktning.

Vegetation: Björkskog

Gps koord: N 65.50.2472/Ö 13.43.6849

UTM 33W: 441907.985/ 7302380.625

M.ö.h. 505

Gåetiesijjie – kåtatomt

(Nr. 0006)

Gåetiesijjie ligger ca 20 m öster om 0005-Aernie. Vid sondning i aernie - härden framkom rödbränd jord, sot och kol. Storlek på aernie 1,1 m x 0,85 m N-S riktning. Två stenar i aernie är synliga, Omgivande vall synlig ca fem m i diameter. Belägen på nord – sydlig ås med liten bäck emellan mellan registreringarna 0005 och 0006 syns även en boerne – förvaringansläggning. Den är anlagd i bäcken ca 10 m från gåetiesijjie.

Vegetation: Björkskog

Gps koord. N 65.50.2433 Ö 13.43.6966

UTM 33W: 441916.744/ 7302373.201

M.ö.h. 503

Aernie- härd

(Nr. 0007)

Plats: Kottjönna 70 m NÖ om stuga. Storlek 1,1 m x 0,7 m, inga synliga stenar ovan torv i anläggningen, riktning N – S. Ligger ca 15 – 20 m från myrkant i öster. Inget kol eller rödbränd sand framkom i samband med sondning.

Gps koord: 65.50.1734/Ö 13.43.9211

UTM 33W: 442084.966/ 7302239.915

Terräng: Björkskog

Aernie- härd

(Nr. 0008)

Härd som ligger på samma plats som reg. 0007. 53 m öster om stuga vid Kottjönna och 20 m från kallkällbäck. Storlek 1,1 x 0,75 m, Ö – V riktning. Inga synliga stenar, inget sot, kol eller rödbränd sand framkom vid sondning.

Gps koord: 65.50.1626/ 13.43.8920

UTM 33W: 442062.410 / 7302220.303

Terräng: Björkskog

Aernie- härd

(Nr. 0009)

Härd av med oregelbunden form på grund av senare tids eldning. Fem synliga stenar, 1,2 m lång med oklar bredd. Belägen på sydsidan av Skardvatnet ca 50 m från sjön på en björkbeväxt plan yta som är ca 50 m i diameter.

Gps koord. 65.48.9598 / 13.42.0690

UTM 33W: 440628.606 / 7300014.720

M.ö.h. 399

Gåetiesijjie – kåtatomt

(Nr. 0011)

Anläggningen är ca 5 m i diameter. Alla härdstenar är synliga, rester av kåtan ligger vid sidan av i form av flata hållar och trävirke. Rester av en plåthink, såg, yxa och stekpanna fanns på platsen. Aernie 1,1 x 0,8 m, NO-SV riktning. Dörr/ingång i NO.

Gps koord. 65.38.5712 / 13.38.7930

UTM 33W: 437717.523 / 7280772.550

Boerne – Förvaringsanläggning

(Nr. 0012)

Anläggningen består av en stor flat stenhäll 2 x 2 m som bildar tak. Under takhällen finns ett utrymme som är 1,3 x 1,3 m stort och 1,4 högt. Utrymmet gör att platsen är sval och väl skyddad från både regn och sol. Under anläggningen rinner en bäck som ger avkylning. Platsen belägen ca 100 m från nr 0011.

Gps koord. 65.38.5738 / 13.38.8984

UTM 33: 437798.471 / 7280775.714

Husgrund

Husgrund 4,5 x 4,5 m stor. Hörnen ligger i N – S och Ö – V riktning. Det östliga husknuten är ca 0,5 m hög och om en del av knutstenarna är synliga, övriga framkommer som en förhöjning överväxt med mossor. Själva grunden framstår som 0,35 – 0,4 m bred. Husgrunden är svårlokaliserad på grund av att det vuxit upp en hel del björk och granskog i samt runt omkring. Terräng: Belägen på en liten ås med blandskog som går i NV – SO riktning. 10 m norr om platsen rinner en liten bäck.

209 m.ö.h.

Koord: N 65 48.9226 O 013 32.1118

UTM 33: 4330242.195 / 7300112.533

Aernie – härd

Aernie 1,15 x 0,75 m stor NNV-SSO. En del härdstenar saknas och försvårar inmätning på grund av det. Anläggningen belägen ca 30 m från bäck norr om den. Anläggningen ligger ca 20 m från husgrunden. Registrerad med samma koordinater som husgrunden.

Terräng: Myrmark i V, S och O. En liten bäck rinner förbi ca 30 m N om anläggningen.

Koord: N 65 48.9226 O 013 32.1118

UTM 33: 4330242.195 / 7300112.533

Aernie – härd

Aernie 1,25 x 1,0 m stor. En härdsten synlig ovan torv. Anläggningen beväxt med mindre granar i och kring den.

Terräng: Belägen på kulle i blandskog ca 50 m norr om Sijti Jarng, ca 5 m NV om kulturcentrets tillhörande stuga.

Koord: N 65 35.9858 O 13. 59.5691

UTM 33: 453573.767 / 7275671.288

Kulturminnesregistreringar 2025

Serviesbaektie – Rentjurskanten

Serviesbaektie är känd som en samisk offerplats på östra sidan av Røssvatnet öster om Vaekie, på norska Vågfjellet och således utanför inventeringsområdet. På grund av att vi gjorde ett besök till platsen omnämns den här. Det finns lite skriftlig information om Serviesbaektie. Från samiskt håll antyder platsnamnet att det är förknippat med rentjurar och en bergskant. Ordet servie är förknippat med rentjurar i brunst. Baektie är ett samiskt ord för brant bergskant. Längs fjällsidan går en tydligt markerad kant från sydost mot nordväst i den norra delen av fjället, möjligen kan namnet avse den kanten. Fast det finns även en brant kant som möter denna från sydväst och som går mot nordost. Här är fjällområdet mer uppsprucket med stora block och mellan dem en hel del dalar.

Fig. 12. Till vänster syns Serviesbaektie sedd från norr med den ännu isbelagda sjön Sarvanjaevrie framför, närmast i bild syns Tom Kappfjell och strax bakom Lasse Kuhmunen. Fig. 13. Till höger. Här syns delar av den norra kanten av Serviesbaektie, fotot taget från väster (foton Erik Norberg).

Det norska namnet är Brundreinklumpen. Det norska namnet hänvisar m.a.o också till renar i brunst. Strax norr om Serviesbaektie ligger sjön Sarvanjaevrie som på norska heter Brundreinvatnet. Samisk och norsk ortografi förefaller följas någorlunda åt här, både mellan namnen på fjället respektive sjön och i alla fall fjället är kopplad till rentjurar i brunst.

Skriftliga uppgifter om platsen är få vad vi känner till. Det som ändå finns är intressanta. Platsen ska av samerna ha setts som helig och här var även en offerplats. Axel Haugan från Laisholm i Tärna sn har berättat att själva offerplatsen var inhägnad av stora, från fjället nerrasade, block. Mellan stenblocken fanns en liten öppning. Hit fördes offerdjuret in och sen stängdes öppningen igen och djuret blev kvar tills det självdog av svält. Till offerdjur ska samerna ha utvalt brunstiga rentjurar och namnet ska härstamma härifrån.

Daniel Mårtensson i Tängvattnet (1816–1884), som själv var av samisk släkt, fick genom sina förfäder berättat om ett särskilt hårt år. Många renar dog av "rensjuka" – kanske det som idag kallas mul- och klövsjuka. Samerna bestämde sig för att åka till Mosjøen för att köpa in hästar som offerdjur. Sju hästar blev inköpta och offrade på Serviesbaektie och det ska så småningom ha hjälpt mot "rensjukan". Daniel Mårtensson hade själv besökt platsen (Manker 1957:248).

Offer av ren uppges allmänt ha skett för att främja rennäringen. För renarnas förökning skulle ofta en okastrerad hanren offras, enligt vissa källor gärna en ren i brunst (Manker 1957: 40-41 och 44). Vid sjukdom finns det uppgivet i flera 1700 – talskällor att det skulle offras en häst till Rota - Döden mot död och sjukdom. Rota skulle genom hästofferet rida bort med sjukdomen (Manker 1957:42). Platsen stämmer på så vis in väl med andra kända uppgifter om den här typen av offerplatser.

Vi fick ingen säker uppfattning kring var offerplatsen varit vid besöket. En försvårande omständighet var att det ännu låg mycket snö kvar i området (se fig. 12 och 13). En sak som i

övrigt kunde konstateras är att från Serviesbaektie har man i stora delar av området vid bra väder en mycket god utsikt till ett annat närliggande heligt fjällområde i form av Aatoeklibpie - Atoklimpen. Kanske ligger offerplatsen här i ett läge där Aatoeklibpie kan ses.

Möjligen har offerplatsen vid Serviesbaektie legat i närheten av den nordvästra kanten på fjällsidan innan man kommer fram till bäcken som rinner ut i Sarvanjaevrie. Strax väster om utloppet står idag en liten stuga eller båthus. Det området kändes mest aktuellt vid vårt besök, men offerplatsen kan som sagt ha också legat någon helt annanstans kring fjället.

Giedtaevjie - renvall

På vägen upp och tillbaka från Serviesbaektie passerade vi över en giedtaevjie – renvall. Anläggningen ligger på ett större flackt område ca 80 x 40 m. Området avgränsas i norr av en bäck som täcker stora delar av den kanten. I mitten är området öppet och gräsbevuxet medan det runt öppningen växer kraftiga björkar och en hel del ene i västra kanten. Rakt över området går leden för Nordlandsruta och strax i väster rinner en större bäck, Brundreinbekken, som strax norr om området rinner ihop med Raudvasselva.

Gps koord: 65.40.0735/ 14.29.0900

33W 476314.886 / 7282990.175

677 m.ö.h.

Gaelmie - grav i Herregenmehkie

En gaelmie -samisk grav är känd från Herregenmehkie - Herringbotten. Den är känd i både norska och samiska sammanhang. Platsen för graven besöktes en gång av Ole Henrik Kappfjells farfar Nils O Kappfjell. Idag är platsen för var den ligger okänd och platsen är ännu inte återfunnen och registrerad.

Projektet inventerade området under ca en dag med att leta efter den och andra samiska spår i området, men fann inget. I en skriftlig uppgift från 1922 omnämns graven av J.M. Ingbrigtsen i hans bok Storjorden, Hattfjelldals Bebyggelse m.m. På sidan 180 omnämns en same som gick under namnet "Vis-Jakob", han hade fått namnet för sin visdom och ansågs nog närmast av sin samtid ha varit en nåjd. När han dog begravdes han under en berghäll ovanför gårdarna i Herringbotten. Vis-Jakob ska ligga begravd i en träkista som man sedan täkt med flata kanthällar (Ingbrigtsen 1922:180).

Gåetiesijjie – Bjørkåsen

Fig. 14. Gåetiesijjie, Bjørkåsen. Lasse Kuhmunen står på vallen i södra delen av bostaden. Mellan den lilla björken och den större som är av i toppen ligger aernie – eldstaden. Foto Erik Norberg från NO.

Efter en genomgång av texterna kring gårdsbebyggelsens etablering runt Røssvatnet och Tustervatnet framkom i samband med det flera uppgifter om samisk närvaro på dessa platser. I uppgifterna om gården Tverrberget framkom att samerna haft stor närvaro i området som kallas Bjørkåsen. Även i registreringarna från 1980-talet framkommer uppgifter om området i samband med en boplatz som registrerades vid Stikkelvika:

”Boplass ved Stikkelvikelva. Gåetie ble sist brukt til 1924 av Anna Persdatter Reinfjell og hennes barn, men boplassen er eldre. Samene som holdt til her hadde **hovedboplass ved Bjørkåsen mot Tustervatnet**. Ifølge tradisjonen skal det være reinhageplass...» Informant: Arne Appfjell. Registratorer Leif Pareli och Leif Elsvatn” se Olofsson (2023:18).

Av den här anledningarna besöktes området för att se om vi kunde återfinna några spår av den samiska närvaron här.

Vi började att inventera på Bjørkåsen utan att finna några boplatsspår där. Området hade torra, fina och frodiga backar lämpliga för bete och bosättning, men vattentillgången här var dålig, varken bäckar eller kalkkällor påträffades. Vi fortsatte vidare mot nordväst i riktning mot Anders Persa Tjønna. Oklart i dagsläget vem Anders Persa var, men kanske var han far till Anna Persdatter som nämns i stycket ovan. I det området finns en fin bäck och vi påträffade ett flertal kalkkällor. På en av backarna i björkskogen inte långt ifrån en kraftig gaaltije – kalkkälla framkom en gåetiesijjie.

Gåetiesijie – kåtatomt.

Form nærmast rund, ca 5,5 m i diam, inre mått ca 4,5 m. Vallarna kan bara anas runt anläggningen ca 0,05 m höga. I centrum av anläggningen påträffades en aernie, mått 1,2 x 1,05 m stor, rektangulär form i NV-SÖ – riktning. Inga hårdstenar synliga ovan mark, men de var relativt lätta att finna med hjälp av jordsonden (se fig. 14). En sondning gjordes i anläggningen varpå rikligt med en mörk och kolinblandad sand framkom. Vid sondning utanför hårdstenarna framkom inget kol.

Terräng: Kraftig björkskog, belägen på en gräsbeväxt kulle mellan två åsryggar som går i NV-SÖ. Fin bäck strax söder om anläggningen som går upp till Anders Persa Tjønna. En bra kalkälla finns strax sydost om gåetiesijie.

M.ö.h. 471

Gps-koor:

65.51.3142/13.45.6913

33W 443474.218/7304332.003

Tyvärr var vi i slutet av dagen när vi gjorde registreringen här och vi hann inte gå längre mot Anders Persa Tjønna. Det här var sista dagen i fält för säsongen. Troligen är det betydligt fler spår efter samisk närvaro i västra och nordvästra delarna av Bjørkåsen.

Uppgifter framkomna om graven vid Gamhtsjaevrie

Katalogtekst

17476.

Noen mindre fragmenter av en pulk funnet i en samegrav ved Skalvatnet, Vefsn, Nordl. (matr.nr. 1824000000000). Funnet ble gjort av reinsamen Gustav Renberg, Bleikvassli. Undersøkelsen av graven ble besørget av Helgeland Politikammer, som har sendt en utfyllende beretning med fotografier til Museet. Graven var ca. 1,5 m lang og var anlagt mellom noen store steiner. Rundt om og over graven var lagt en del heller som dekke. Det så ut til at graven tidligere hadde vært avdekket, idet knoklene ikke lå i sin naturlige stilling. Pulken har sikkert vært benyttet som kiste for den døde. Skjelettrestene ble sendt til undersøkelse ved Anatomisk Institutt i Oslo, som uttaler at skjelettet er av en mann av samisk rase i alderen 20-25 år. Hans høyde må ha vært ca. 1,53 m, hvilket er under gjennomsnittshøyden for samer. Noen datering av funnet er vanskelig å gi, men det er grunn til å anta at det ikke er senere enn 1600-årene, da samene etter den tid i stadig sterkere grad gravla sine døde på de offentlige kirkegårder.

21/11

53.

Læge Bernh. Getz,
Anatomisk Institutt,
O s l o .

I anledning Deres brev av 12.ds. skal jeg få opplyse:
Skjelettet fra Skjalvatnet i Vefsn ble av Helgeland
Politikammer sendt til Anatomisk Institutt for undersøkelse etter
oppfordring fra vårt museum. Vi fant det mest praktisk at skjelettet
ble sendt direkte. Slike funn hører inn under vårt museums
arbeidsområde, således har vi også fått tilsendt fragmenter av den
pulken som ble funnet i samme grav. Jeg finner det derfor i alle
tilfelle riktigst at Helgeland Politikammer slipper å betale for
undersøkelsen. Museet har i alle år vederlagsfritt sendt skjelett-
rester til undersøkelse ved Anatomisk Institutt.

Idet vi ser at De frafaller honorarigrav når det gjelder
museet, vil vi få uttrykke vår beste takk for den foretatte undersø-
kelsen som stadfestet av vi hadde med en samegrav å gjøre.

Ærbødigst

Kristen R. Möllenhuis.